

klasycznej (XIX w.) oraz możliwościami graficznego przedstawienia ich wzajemnych relacji, demonstrując przy tym w pracy schemat opracowany przez A. Herlea.

Instytucja zawarcia małżeństwa znalazła swego dokumentalistę — artystę w osobie Vasile Velisaratu. Obrazy jego omówił Ion Berbea, który zreasumował swoje wywody stwierdzeniem, że dzieła tego malarza, nie przestając być dziełami sztuki, uzupełniają zarazem źródła poznania życia duchowego narodu określonej epoki. Artykuł ten zaliczymy do dziedziny folkloru prawnego.

Elementów prawnohistorycznych nie zawiera artykuł Petru I. David, który zestawia pokrewieństwa istniejące w religiach trako-dackiej i celto-bretońskiej. Bierze on pod uwagę wierzenia pierwotne tych ludów, rolę organizacji religijnych, miejsca i symbole kultowe, znajomość astronomii i astrologii. Cytuje wzmianki źródłowe, poświadczające obecność Celtów na ziemiach dackich.

Dziedziny etnografii dotyczy artykuł o zwyczajowym targu na narzeczone, praktykowanym aż do ostatnich niemal czasów w górach Apuseni, pióra Valeriu Sotropa. Zwyczaj ten, polegający na zbieraniu się raz na rok, na określonym miejscu, osób płci obojga, celem dokonania wyboru kandydatki na żonę. Pisz o nim już Herodot, jako o praktykowanym w iliryskim plemieniu Enetów, a jeszcze wcześniej u Babilończyków.

Wśród prac dotyczących prawa aktualnie obowiązującego, znajdujemy w numerze rozprawy: Romulusa Martin o badaniach wypadków przy pracy, Petre Ramneanu o różnych aspektach demografii Banatu, Vasile Gionea o ryzyku ponoszonym przez pracodawcę i pracobiorcę, Aureliana Condurache o niektórych zasadach prawnych dotyczących zdrowia publicznego, a nawet Tudora Voinea o ustroju i prawie Chin współczesnych.

Dział recenzji zawiera omówienie trzynastu książek, w tym dziewięciu zagranicznych, wśród których znajduje się także, przygotowane pod redakcją L. Pauliego wydawnictwo *Etudes d'histoire du droit pénal* (Warszawa—Kraków 1976), zawierające materiały z międzynarodowej konferencji, poświęconej historii prawa karnego Europy środkowej, która odbyła się w Krakowie w 1973 r.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Michel Bur, *La formation du comté de Champagne v. 950 - v. 1150*, Publications de l'Université de Nancy II, *Mémoires des Annales de l'Est* no. 54, Nancy 1977, ss. 573.

Obszerna teza (samo zestawienie wykorzystanych źródeł zajmuje w niej 36 stron!) nawiązująca do badań J. Dhondta i K. F. Wernera nad formowaniem się władztw terytorialnych na gruzach monarchii karolińskiej. Swoje rozważania kończy Autor w momencie ukonstytuowania się właściwego hrabstwa Szampanii i Brie. Podzielone zostały one na dwie części: pierwszą, traktującą o kształtowaniu się terytorium hrabstwa (s. 73 - 310), drugą, analizującą pozycję pierwszych hrabiów, z uwzględnieniem ich domeny, funkcji władczych wynikających z „bannus” i zyskiwanej „advocatia”, zwierzchnictwa lennego, wreszcie stosunku do zespołu niższych i wyższych urzędników i funkcjonariuszy zarządu (s. 311 - 500). Całość nader sumiennych wywodów (w których Autor widzi sprawy regionu w szerszym kontekście) uzupełniają liczne mapy, tablice genealogiczne, aneksy, ilustracje i obszerna bibliografia (s. 43 - 72).

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

K. F. Savelo, *Rannefeudal'naja Anglija*, Izd. Leningradskogo Universiteta, Leningrad 1977, ss. 144.

Na podstawie źródeł literackich, kronikarskich, aktowych oraz prawnych, a także gruntownej znajomości anglojęzycznej literatury przedmiotu, Autorka (zmarła przed ukazaniem się tekstu) stara się odtworzyć procesy narodzin władzy państwowej u Anglosasów. Nade wszystko zajęła ją sprawa przeobrażania się zależnego od królów rycerstwa w nową klasę panującą — feudalów. W niejednej, spornej dotąd w nauce kwestii, starała się K.F.S. zajmować własne, oryginalne stanowisko, dokumentując je obszernym zestawem źródeł na nowo interpretowanych. Zwraca uwagę również sposób prowadzenia przez nią polemik, rozpoczynanych z reguły od zwięzłego, obiektywnego zreferowania opinii odmiennych.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Recht und Schrift im Mittelalter, hrsg. von Peter Classen — Vortraege und Forschungen hrsg. von Konstanzer Arbeitskreis fuer mittelalterliche Geschichte, Bd. XXIII, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1977, ss. 518.

Tom zawiera pokłosie dwu kolejnych posiedzeń zasłużonej nie tylko dla historiografii niemieckiej grupy roboczej, odbytych w 1975 i 1976 r. Poza wstępem P. Classena i próbą podsumowania przez E. Wadle, obejmuje on 17 studiów zgrupowanych wokół dwu tematów (części): funkcja zapisu dokumentowego w stosunkach prawnych, w szczególności wczesnego średniowiecza; geneza, podstawy mocy obowiązującej i funkcje normatywnych tekstów prawnych.

W części 1 znalazły się następujące opracowania: P. Classen — *Pozostałości i przemiany we wczesnym średniowieczu późnorzymskiej dyplomatyki* (s. 13 nn); R. Schmidt-Wiegand — *Przysięga i przyrzeczenie, formuła i formularz w prawie średniowiecznym* (s. 55 nn); G. Sprachelmeyer — *Zagadnienie funkcji prawnej testamentu wczesnośredniowiecznego* (s. 91 nn); H. Wolfram — „*Notitia Armonis*” i analogiczne formy prawnego utwierdzenia w postagilofiińskiej Bawarii (s. 115 nn); P. Johanek — *Zagadnienie funkcji prawnej notycji dyspozycyjnych i ich zbiorów, oraz wczesnych dokumentów pieczętnych* (s. 131 nn); H. Patze — *Zakładanie miast i prawo miejskie* (s. 163 nn, problem formowania się prawa miejskiego w ośrodkach zakładanych w okresie przeddokumentowym); W. Truizen — *Zagadnienia dyplomatyczne w średniowiecznej jurysprudencji* (s. 197 nn); P. J. Schuler — „*Armen luet*” a sądownictwo: Strasburski tekst (przełom XIV i XV w.) w sprawie reformy sądownictwa duchownego (s. 321 nn).

W części 2, której nb. wyłącznie dotyczy wspomniana próba podsumowania E. Wadle (s. 503 nn, gdzie m. in. próbuje on kreślić paralelę ewolucji pojęcia mocy obowiązującej prawa w kościele oraz środowiskach laickich), znalazły się prace traktujące o następujących kwestiach: powoływanie autorytetów w pismach kano-nistycznych (H. Mordek, s. 237 nn); zasada ustności i pisemności w kapitularzach (R. Schneider, s. 257 nn); Weistuermer Rzeszy jako źródła prawa (B. Diestelkamp, s. 281 nn); próby kodyfikacji w XII w., przykład „*Constituta usus et legis*” Pizy (Classen, s. 311 nn); związki między regestami papieskimi a prawem Dekretałów (O. Hageneder, s. 319 nn); przekształcanie się Zwierciadła saskiego w źródło prawa (K. Kroeschell, s. 349 nn, gdzie Autor wiąże zjawisko to z komentowaniem i glosowaniem tekstu w XIV i XV w.); Landrecht austriacki z XIII w. (M. Weltin, s. 381 nn); przechodzenie od ustnych rozstrzygnięć do zapisywania prawa, czyli geneza

Weistuermer i tekstów pokrewnych (H. Feigl, s. 425 nn); skuteczność najstarszych germańskich zbiorów prawnych (H. Nehlsen, s. 449 nn, w związku z różnorakimi postanowieniami *leges*, będących niczym innym jak zbiorami zwyczajów, które różnił od *consuetudo* jedynie fakt spisania). W sumie otrzymaliśmy tom nie tylko bogaty informacyjnie, ale zmuszający do przemyślenia wielu spraw, pozornie uchodzących za znane.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Rolf Sprandel, *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*, F. Schoenningh, Paderborn 1975, UTE Reihe 461, s. 339.

Autor, profesor historii średniowiecznej w Wuerzburgu, przynależny do tak zwanej średniej generacji, jest znanym i uznawanym badaczem dziejów społeczno-gospodarczych. Znaczący wpływ na jego podejście do historii wywarła tzw. „Szkoła Annales”. Niniejsza praca, ogłoszona w znanej serii Uniwersyteckich Książek Kieszonkowych (UTB), stanowi próbę oryginalnej, problemowo ujętej syntezy społecznych dziejów średniowiecznej Europy. W kolejnych czterech częściach, na które podzielił ujęcie, precyzuje Autor swoje rozumienie terminu „ustrój” (utożsamiany jak się zdaje z organizacją społeczną, rozumianą szeroko, jako zespół najróżnorodniejszych form więzi międzyludzkich), przedstawia tenże ustrój we wczesnym średniowieczu, jego późniejsze przemiany, wreszcie postać, jaką przybierał u schyłku średniowiecza. Bezpośrednio ustroju politycznego dotyczą ledwie dwa rozdziały II części książki (na 6), jeden (spośród 2) w części III i jeden (na 6) w części IV. Na poparcie oryginalnie formułowanych stwierdzeń przytaczane są różnorakie teksty źródłowe oraz wielojęzyczna literatura, nb. zestawiona w postaci rozumowanej bibliografii na końcu tomu.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Jacques Heers, *Le clan familial au Moyen-Age. Etude sur les structures politiques et sociales des milieux urbains*, Presses Universitaires de France, Paris 1974, ss. 272. „Collection Hier”.

Autor, profesor Sorbony, jest znanym i cenionym badaczem dziejów społecznych, przede wszystkim północnej Italii i późniejszego średniowiecza (por. szczególnie znane u nas jego *L'Occident aux XIVe et XVe s., aspects économiques et sociaux*, t. 23 Nouvelle Clio). W niniejszym studium, niezależnie od swych preferencji dla problematyki miejskiej, stara się Autor nakreślić obraz całokształtu ewolucji struktur rodzinno-rodowych zachodniego średniowiecza. Choć główną uwagę skupia on na Italii, Francji czy Niemczech, nie przeskadza to J. H. raz po raz sięgać do faktów czerpanych z obszaru Hiszpanii, Szkocji, a nawet Polski (ród szlachecki). Poza uwagami wstępnymi nt. organizacji średniowiecznych grup społecznych w ogólności oraz istoty organizacji „rodowej”, skomponował autor swoje wywody w sześciu rozdziałach traktujących kolejno o rodach w społecznościach wiejskich, powstawaniu i składzie owych form organizacyjnych, występujących w ich obrębie więziach, stosunkach sąsiedzkich, wreszcie roli organizacji rodowej w dziedziny wojskowości i jako istotnej formy wspólnoty wielofunkcyjnej i wielopłaszczyznowej (m. in. gospo-

darczą, polityczną i duchową). Książka, choć napisana z pozycji wręcz wrogich marksizmowi (np. systematyczna negacja roli struktury klasowej w życiu społeczeństwa średniowiecznego), zawiera wiele cennego materiału faktograficznego, a także niejedną zastanawiającą propozycję w zakresie jego interpretacji.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Feudalismus — zehn Aufsätze, Herausgeber — Heide Wunder, Nymphenburger Texte zur Wissenschaft 17, Muenchen 1974, s. 312. *Feudalismus — Materialien zur Theorie und Geschichte*, hrsg. von L. Kuchenbuch in Zusammenarbeit mit B. Michael, Ullstein Buch 3354, Frankfurt/M, 1977, ss. 779.

Obie pozycje pomyślane zostały jako antologie tekstów (przeważnie integralnych) niemieckich lub na ten język przełożonych, mającym przede wszystkim ułatwić prace studentom i prowadzącym seminaria. Obie pozycje zaopatrzone zostały w obszerny komentarz. H. Wunder poprzestała na jednym, nb. zwracającym uwagę ostrością formułowanych z pozycji bliskich marksizmowi sądów i propozycji tekście; L. Kuchenbuch i B. Michael rozczłonkowali swoje wywody pomiędzy poszczególne partie na jakie podzielili tom (geneza problemu, funkcje terminu f., dyskusje wokół niego, dawne i nowe, aspekty europejskiego f.). Tak jeden, jak i drugi wydawca uwzględnił nie tylko klasyków zachodniej historiografii (w szczególności M. Weber, M. Bloch, H. Mitteis, O. Brunner), ale również prace współczesnych marksistów, tak zachodnioeuropejskich (np. R. Hilton, C. Cahen, C. Parain, A. Casanova, P. Villard, ci tylko w drugiej pozycji), jak i pochodzących z krajów socjalistycznych — ZSRR (A. Barg) i NRD (np. E. Mueller-Mertens, B. Topfer, N. Levin). W drugim spośród prezentowanych zbiorów znalazły się również fragmenty pism klasyków marksizmu — K. Marksa, F. Engelsa i J. Stalina (!). Obie publikacje wyposażone zostały również w obszerne zestawienia bibliograficzne, uwzględniające podstawową literaturę światową. Tom H. Wunder, pretendujący, mimo skromniejszej objętości, do wyjścia poza granice Europy (Japonia, Chiny), wyposażony został ponadto w indeks autorów.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

J. S. Strayer, *Die mittelalterlichen Grundlagen des modernen Staates*, Boehlau Studien Buecher, Köln—Wien 1975, ss. XXII, 105.

Jest to rozszerzony i uzupełniony, również o wstęp Hanny Vollrath, przekład angielskojęzycznej publikacji (Princeton 1970) najwybitniejszego amerykańskiego mediewisty starszej generacji. Na podstawie obszernej, wielojęzycznej literatury przedmiotu, w tym licznych studiów własnych, przedstawia Autor w ujęciu problemowym (analogiczne ujęcie do R. Fédou — *l'Etat au Moyen age*) genealogię nowożytniej organizacji państwowej. Sięgając wstecz nie dalej jak do XI w., szczególną uwagę zwrócił Autor na problem kształtowania się aparatu zarządu państwem, tak centralnego, jak i lokalnego. Konkretnie fakty z dziejów przede wszystkim Francji i Anglii, zręcznie kontrastowane, stanowią w wywodzie ilustrację procesów ogólniejszej natury.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

A. J. Gurevič, *Norveżskoe obščestvo v rannee srednoveka. Problemy social'nogo stroja i kul'tury*, Izd. Nauka, Moskva 1977, AN SSSR Institut Vseobščej Istorii, ss. 327.

W najnowszej publikacji, Autor dobrze znany u nas m. in. ze swych książek o Wikingach i kategoriach średniowiecznej kultury, a także różnotematycznych studiów ogłaszanych w polskich czasopiśmach, połączył dwa obszary swych wieloletnich studiów — dzieje społeczne dawnych Germanów (głównie skandynawskich) oraz historię kultury średniowiecznej. Pod względem formy rzecz przedstawia się jako tryptyk. Dwie pierwsze jego części ukazują kolejno najdawniejsze formy organizacji rodzinorodowej i własności oraz społeczeństwo norweskie w XI i XII w., część trzecia natomiast prezentuje nam niejako autoportret tego społeczeństwa wyłaniający się z tekstów najdawniejszych sag i zbiorów prawnych. Za szczególnie cenne, tak w płaszczyźnie informacyjnej, jak i teoretycznej (i to niezależnie od chęci spierania się z Autorem w kwestiach szczegółowych), uznać wypadnie rozważania nad istotą i ewolucją swoistą dla Skandynawii formy własności wielkorodzinnej — odál (odpowiednik pojęciowy naszej „ojczyzny” — „ojcowszyna”?). Niemniej ważkie zdają się też próby uzasadnienia tezy, iż tzw. Edda, epos skandynawski, odbijała znacznie wierniej miejscowe stosunki, niż to przyjmuje literatura. Sformułowanie powyższej konstatacji umożliwiła Autorowi m. in. konfrontacja danych Eddy ze zbiorami miejscowych praw.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

S. D. Kovalevskij, *Obrazovanie klassovogo obščestva i gosudarstva v Švecii*, Izd. Nauka, Moskva 1977, AN SSSR Institut Vseobščej Istorii, ss. 279.

Na podstawie licznych i różnorodnych źródeł (archeologicznych, toponimicznych, epigraficznych, literackich, kronikarskich, dokumentowych, prawnych) powstała syntetyzująca monografia początków społeczeństwa i państwa Szwecji do początków XIV w., rzecz na swój sposób skomponowana wedle klasycznych wzorów. Swoje rozważania podzielił Autor na 5 rozdziałów omawiających kolejno: gospodarczą specyfikę rozwoju Szwecji owej doby, stosunki społeczne w dobie Wikingów, upadek wspólnot rodowych, formowanie się klas i powstawanie państwa. Choć brak wewnętrznego rozczłonkowania poszczególnych, wcale obszernych rozdziałów, nie ułatwia orientacji w konstrukcji wywodów, zauważyć wypada oryginalność ich ujęcia w odniesieniu do spraw związanych z ustrojem politycznym. Miejsce jakże częstego systematycznego (i schematycznego) układu (król, organy centralne itp.) zajmuje wywód prospektywny, ukazujący kolejno organizację węższych związków, ich poszerzanie się i wreszcie na tym tle funkcje i pozycję rodzącej się dopiero władzy państwowej, przejmującej kolejno różnorakie funkcje związków lokalnych.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Anciens Pays et Assemblées d'Etats LXX Standen en Landen, Colloquium 26 - 29 XI 1975 Lustrum, UGA, Kortrijk-Heule 1977, ss. 540.

Tym razem, najnowszy tom stanowi zbiór referatów wygłoszonych na specjalnej sesji zorganizowanej z okazji 25-lecia belgijskiej sekcji *Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats*, oraz jej wydawnictwa seryjnego — „Anciens Pays...”. Poza tekstem bilansującym dorobek jubilatów (R. Petit), wy-

głoszono 12 referatów belgijskich, poświęconych głównie opodatkowywaniu miejscowych stanów w dobie *Ancien régime*, oraz 9 referatów przybyłych gości zagranicznych, w tym dwu Polaków (J. Bardach, S. Russocki). Na szczególną uwagę polskiego czytelnika zdają się zasługiwać przede wszystkim, choćby ze względu na szerokość traktowanej problematyki, następujące studia: J. Bardacha o genezie sejmu polskiego (s. 249 - 296, pierwsze od czasów A. Prochaski tak obszernie i udokumentowane ujęcie zagadnienia), H. Koenigsbergera (Anglia) nt. ewolucji włoskiego parlamentaryzmu do końca XVIII w., D. Ligou (Francja) i J. Rogistera (Anglia) na temat stanu badań nad zgromadzeniami prowincjonalnymi i Parlamentami Francji XVIII w., wreszcie V. Cromwell (Anglia) o nowych kierunkach badawczych dziejów angielskiego parlamentaryzmu XIX stulecia. Ze względu na aktualność u nas tak samej problematyki, jak i metodyki badawczej, sygnalizujemy ponadto tekst G. Wymansa (Belgia) poświęcony procesowi stapiania się w jeden stan warstw średniowiecznych *nobiles* i *milites* w hrabstwie Hainaut.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

J. E. V o d a r s k i j, *Naselenie Rossii v konce XVII - načale XVIII veka (čislenost, sostovno-klassovyy sostav, rozmeščenie)*, Izd. Nauka, Moskva 1977, AN SSSR Institut Istorii SSSR, ss. 264.

Analiza ogromnego zespołu źródeł, w dużej mierze archiwalnych, poddanych wielostronnej obróbce warsztatowej i przedstawionych w formie ujęć kwantytatywnych, umożliwiła Autorowi nakreślenie obrazu dynamicznej struktury zaludnienia Rosji lat 1678 - 1719. Przedmiotem analizy stały się przede wszystkim dwie grupy społeczne — feudalowie i zależne chłopstwo. W opis raz po raz wpłątane są różnego rodzaju zestawienia tabelaryczne, obrazujące np. liczebność dworów i dusz znajdujących się we władaniu dworianstwa, duchowieństwa i urzędników (osobno np. przedstawiono stan majątkowy członków Dumy bojarskiej) czy zróżnicowanie kondycji i liczebność poszczególnych kategorii chłopów. Nader cenną w pracy jest pierwsza w literaturze próba rekonstrukcji podziałów administracyjnych Rosji tej epoki na ujezdy, stany i ewentualnie wołosti (s. 233 nn i mapy s. 247 nn). Wreszcie Autor dochodzi do konkluzji odmiennej niż te, wyciągane przez większość poprzedników, a mianowicie, iż Rosja Piotra I wykazuje dynamikę przyrostu ludności, tyle że towarzyszyły jej znaczne przemieszczenia, głównie w kierunku regionów o lepszych glebach. We wstępie przeprowadzona została wnikliwa krytyka wykorzystanych źródeł, przede wszystkim popisów ludności.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Alajos Degré, *A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig* (Rozwój węgierskiego prawa opiekuńczego do czasów kodyfikacji w okresie dualizmu), Budapest 1977, ss. 152.

Z treścią tej pracy można zapoznać się dzięki obszernemu, liczącemu 11 ss., streszczeniu w języku niemieckim. Na jego podstawie sporządzono niniejszą notkę.

A. Degré przedstawia w pracy, wbrew tytułowi zapowiadającemu więcej, tylko opiekę nad małoletnimi, instytucję na pewno centralną w prawie opiekuńczym, ale nie jedyną. Zajmuje się jej historią w trzech warstwach prawa: szlacheckiego, mieszczańskiego i chłopskiego. Pod względem chronologicznym rozważania Autora dotyczą okresu od średniowiecza do 1877 r., tj. do chwili wydania ustawy kodyfikującej i unifikującej prawo opiekuńcze na Węgrzech.

Większą część pracy zajmują spostrzeżenia dotyczące opieki w prawie szlacheckim. Degré stwierdza, że w średniowieczu opieka nie chroniła osoby pupila, chroniła natomiast jego majątek i to przede wszystkim ze względu na interes opiekuna, którym był normalnie krewny ze strony ojca, mogący zostać dziedzicem po pupilu. Pełnienie opieki nad małoletnim było więc w średniowieczu na Węgrzech (i chyba także gdzie indziej) nie obowiązkiem, lecz prawem przysługującym określonej grupie krewnych. Degré przedstawia, jak ten stan usiłował na początku XVI w. zmienić Werbőczy w Tripartitum, wprowadzając wiele zasad rzymskiego prawa opiekuńczego. Postanowienia te początkowo nie były przestrzegane. Od schyłku XVII w. zaznaczył się postęp w tym sensie, że pełnienie opieki nie uważano już za prawo i że na opiekuna nakładano obowiązki przejęcia majątku pupila na podstawie dokonanego inwentarza, jak i rozliczenia się ze swych czynności majątkowych. Jednak nie istniała pod tym względem należyta kontrola ze strony władzy państwowej. W ciągu XVIII i XIX w. opieką nad małoletnim szlachcicem zajmowało się coraz bardziej państwo, regulując tę kwestię w wielu ustawach i wzmacniając kontrolę władz terytorialnych (komitatów) nad opiekunami.

Degré naszkicował też historię opieki nad małoletnimi w prawie chłopskim (gdzie aż do 1848 r. czynnikiem decydującym przy opiece był pan feudalny) oraz w prawie mieszczańskim. Degré podkreśla w wielu miejscach, że opieka nad pupilami mieszczańskimi od dawna, bo od średniowiecza, była dobrze — w przeciwieństwie do opieki szlacheckiej — zorganizowana od strony prawnej, a opiekunowie poddani ścisłej kontroli miast. Nie zawsze to jednak wystarczało, by interesy pupila zostały w pełni zabezpieczone, zwłaszcza że same miasta (jak i czołowi ich przedstawiciele) korzystały często z kapitałów pupilów, nie dając przy tym należytych gwarancji.

BOGDAN LESIŃSKI (Poznań)

Louis-Théo Maes, *Parlament/Grosser Rat von Mecheln (1473 - 1796), Institution von europäischen Ausmassen*, Brüssel 1973, Sammlung „Ideen und Studien“, No 89 (Wersja francuska pracy ma tytuł *Le parlement/Grand Conseil de Malines 1473 - 1796, Institution de dimension européenne*).

W 500-setną rocznicę utworzenia parlamentu, zwanego też Wielką Radą w Malines (Mecheln), opublikował profesor Uniwersytetu w Antwerpii, L. Th. Maes, zwięzłą monografię tej instytucji, opartą na bogatych materiałach źródłowych (280 jednostek archiwalnych różnego rodzaju) wytworzonych w czasie ponad trzy wieki trwającej działalności tego sądu i zachowanych do dnia dzisiejszego.

Twórcą parlamentu, o którym mowa, był francusko-burgundzki książę z rodu Valois, Karol Śmiały, który kontynuując zjednoczeniową politykę swego ojca Filipa Dobrego, dążył do utworzenia własnego królestwa na terenach między Francją a cesarstwem niemieckim, czego wyrazem i jednym z etapów było przejęcie przez Filipa tytułu wielkiego księcia Zachodu (*Grand-Duc de l'Occident*). Środkiem do lepszego scementowania terytoriów, które udało się obu książętom połączyć pod ich berłem, a zarazem środkiem do ujednolicenia w nich prawa, było utworzenie wspólnej dla tych ziem najwyższej instancji sądowej. Parlament powołany został dekretem z 8 XIII 1473, wydanym przez Karola Śmiałego w Thionville. Miał on od samego swego początku podwójny charakter, był bowiem sądem I instancji dla osób uprzywilejowanych (m. in. dla odznaczonych orderem Złotego Runa) i dla pewnych spraw „zarezerwowanych”, a zarazem stanowił instancję odwoławczą dla sądów Niderlandów burgundzkich (Flandria, Brabancja, Hennegau, Namur, Luksemburg, Holandia). Utworzenie parlamentu w Malines połączone było z wyłączeniem Flandrii oraz

Artois spod kompetencji parlamentu w Paryżu, co nie przeszkodziło twórcom parlamentu w Malines potraktować parlament paryski jako wzór, jeśli chodzi o strukturę organizacyjną, określenie jego kompetencji i procedurę.

Wybór Malines na siedzibę parlamentu spowodowany był zapewne nie tylko centralnym (pomiędzy Antwerpią a Brukselą) położeniem tego miasta, ale także chęcią uniknięcia wytworzenia się stanu rywalizacji między Brukselą, Antwerpią, Gandawą a Brugią o zlokalizowanie w nich parlamentu. Z tych samych też chyba powodów założył Karol Śmiały właśnie w Malines Izbę Rozrachunkową (*Chambre de comptes de Malines*), Izbę Skarbową i Izbę Głównego Poborcy Podatkowego. Jeśli dodamy do tego fakt, że w Malines rezydował do ostatnich czasów arcybiskup, to stołeczna rola tego miasta wystąpi jeszcze silniej. W ten sposób Malines, jako stolica dużego okręgu sądowego, znalazło się w rządzie takich ośrodków, jak Haga (*Hoge Rad*), Paryż (*parlement*) czy Frankfurt (*Reichskammergericht*). Dodać należy, że utworzenie parlamentu w Malines przypadło w 19 lat po dokonanej w 1454 r. dekretem z Montils-lès-Tours renowacji parlamentu paryskiego, a na 22 lata przed utworzeniem sądu kameralnego Rzeszy we Frankfurcie nad Menem w 1495 r.

Parlament w Malines wyposażony był w autonomię, dzielił się na cztery izby i składał się z 36 mianowanych przez księcia radców, w tym ośmiu duchownych. Struktura ta nie utrzymała się jednak długo. Uległa ona zmianie w 1504 r., kiedy to Filip Piękny zredukował liczbę izb do dwóch, a skład ustalił na 15 osób, w tym pięciu radców duchownych. Taki stan rzeczy utrzymał się do roku 1794.

Zmianom ulegała też siedziba parlamentu. Po trzech latach działania w Malines, parlament otrzymał status instytucji wędrownej (*Conseil ducal ambulatoire*), w związku z czym w ciągu najbliższych 27 lat zebrał się aż w 15 miejscowościach, by w 1504 r. wrócić już na stałe do Malines.

Nie pozostał też bez zmian zasięg terenowy parlamentu. Ulegał on kilkakrotnie zmniejszaniu w wyniku uzyskania samodzielności przez rady (sądy) w Hennegau, Brabancie i Limburgii (w XVI w.), a Luksemburgu i Tournai w 1782 r. Ponadto nastąpiły też straty terenowe w wyniku wojny 30-letniej i wojen prowadzonych przez Ludwika XVI. Odpadły w latach 1580-1585 Holandia, Zeelandia, Utrecht, Fryzlandia i Geldern, około 1659 r. Artois, a w latach 1675-1700 części Flandrii, Hennegau i Luksemburgu.

Jeśli chodzi o procedurę sądową, to w sądach niższych stosowano prawo zwyczajowe, natomiast parlament w Malines wzorował się pod tym względem na przepisach stosowanych przez parlament paryski, skodyfikowanych w dekreście z Montils-lès-Tours, a opartych na prawie rzymsko-kanonicznym i francusko-burgundzkim.

W wyniku zawarcia w 1797 r. pokoju w Campo-Formio, parlament w Malines zawiesił ostatecznie swoją działalność.

Interesującą pracę L. Th. Maes'a kończą krótkie charakterystyki pewnej liczby ważniejszych procesów, rozstrzygniętych przez omawiany parlament.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Documents d'histoire de Belgique, Tome I, *De la préhistoire à 1830*. Directeurs de rédaction: L. Th. Maes, R. Van Santbergen, Bruxelles 1978, pages 306. Collection „Idées et Etudes”, No 314.

Koncepcja wydania zbioru dokumentów, który by w formie przystępnej także dla nie historyka (prawnika, polityka, dziennikarza), przedstawił główne wydarzenia z dziejów Belgii, powstała w związku z żywiołowo rozwijającymi się stosunka-

mi międzynarodowymi — w tym także w ramach organizacji ponadpaństwowych. Stąd też pochodzi fakt, że praca ta wydana została pod patronatem belgijskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Zapotrzebowaniu społecznemu odpowiedziała belgijska komisja rewizji podręczników historii, której sekretarzami są obaj redaktorzy — profesor Uniwersytetu w Antwerpii, L. Th. Maës i profesor Uniwersytetu w Liegès, R. Van Santbergen. Żeby spełnić swoje zadanie, wydawnictwo przygotowane zostało w kilku wersjach językowych — francuskiej, holenderskiej, niemieckiej, angielskiej, hiszpańskiej i włoskiej. Wszystkie teksty źródłowe, które w oryginale zredagowane są po łacinie lub w języku starofrancuskim, przetłumaczone zostały na języki współczesne — w zależności od wersji. Przy każdym tekście podano informację, w jakim wydawnictwie znaleźć można przedruk w wersji oryginalnej lub gdzie jest przechowywany rękopis tekstu. Poszczególne teksty opublikowane zostały na ogół w wyjątkach i zaopatrzone zostały we wstępy i komentarze rzeczowe, zaczerpnięte z wydawnictw fachowych, również wskazanych w przypisach. Pominęto natomiast przypisy edytorskie. Znaleźć je można w wydawnictwach źródłowych, z których dokonano przedruku lub tłumaczeń.

Całość materiałów źródłowych przeznaczonych do opublikowania podzielono na dwa tomy, z których pierwszy — właśnie wydany — obejmuje długi okres, trwający od czasów prehistorycznych do roku 1830 i dotyczy wydarzeń rozgrywających się na terenach, które dopiero od tej daty stały się królestwem Belgii. Sięgnięcie tak daleko wstecz jest niezbędne dla naświetlenia faktów i procesów, trwających do dnia dzisiejszego. Tom II, mający się ukazać w niedalekiej przyszłości, obejmie źródła ilustrujące dzieje uformowanego już państwa belgijskiego. Materiały źródłowe opublikowane w tomie I podzielone zostały na dziewięć rozdziałów, odpowiadających dziewięciu okresom periodyzacyjnym, a mianowicie: czasy przedhistoryczne, okres podboju przez Rzymian (I w. przed nar. Chr. do V w. po Chr.), okres frankoński, Merowingów i Karolingów (V w. do połowy IX w.), okres powstawania i rozwoju księstw i miast (druga połowa IX w. do końca XII w.), polityka książąt wobec miast i reprezentacji stanowych (XIII do XIV w.), książęta burgundzcy i Karol V (od końca XIV w. do połowy XVI w.), okres panowania Habsburgów hiszpańskich i austriackich (od drugiej połowy XVI w. do końca XVIII w.), okres panowania francuskiego (1794 do 1814/1815), królestwo Niderlandów (1815 - 1830). Dłuższe rozdziały podzielone zostały na podrozdziały. Poszczególne rozdziały zawierają materiały źródłowe zebrane w grupach pokrewnych pod względem rzeczowym, takich jak ustrój, polityka, prawo, Kościół, wojskowość, społeczeństwo, przemysł, handel, rzemiosło, rolnictwo, sztuka, literatura a nawet poezja. Jest to więc zbiór dający wgląd w bardzo różne dziedziny życia, historia w najszerszym tego słowa znaczeniu.

Najmniejszą i podstawową zarazem jednostką zbioru jest dokument. Jest ich w zbiorze 157 pozycji. Dodać jednak należy, że pod pojęciem „documents” rozumiane są w wydawnictwie nie tylko teksty źródłowe, lecz także różne formy materiału ilustracyjnego, przy czym każdemu takiemu „wizualnemu” dokumentowi towarzyszy komentarz słowny. Najliczniejszymi dokumentami tego typu są zdjęcia fotograficzne (wysokiej jakości, w tym 8 kolorowych), mapy w liczbie 22, ilustrujące m. in. granice językowe, przesuwanie się granic księstw, biskupstw, państw, plany miast, regiony przemysłowe, dawną sieć drogową itp. Innym rodzajem dokumentów są tablice statystyczne, zawierające dane dotyczące ilości wydanych w pewnym okresie czasu aktów normatywnych, wyników głosowania nad przyjęciem „praw fundamentalnych” w 1815 r., liczby domów zamieszkałych i opuszczonych w Antwerpii w 1586 r., spadku liczby zatrudnionych w Brukseli w 1801 r., liczby ubogich, zdolnych i niezdolnych do pracy w Antwerpii w latach 1821 - 1830. Dalej znajdują się tablice genealogiczne książąt burgundzkich i Habsburgów, wykazy gubernatorów generalnych w Niderlandach, schemat ustroju władz centralnych

i prowincjonalnych a nawet krzywa produkcji sukna w Ypres w XIV w. lub krzywa cen w Brugii w XVI w. czy kapitały banków włoskich w Brugii w XV w.

Wśród zamieszczonych w zbiorze tekstów szczególne zainteresowanie wśród historyków państwa i prawa wzbudzają: fragmenty prawa salickiego, traktat z Verdun z 843 r., opis holdu lennego z XII w., publikacja Pokoju Bożego w diecezji Therouanne z XI w., najwcześniejsze przywileje miast (Huy z 1006, Grammont z 1068), mapa ilustrująca zjawisko filiacji praw miejskich takich miast jak Arras, Gandawa, Louvin, Mons, Liège, Antwerpia, zobowiązania się poszczególnych książąt do niewypowiadania wojen bez zgody miast (XIV w.), teksty traktatów zawartych w Delft (1428), Arras (1435), Madrycie (1526) i sankcji pragmatycznej (1549), mandat powołujący parlament w Mecheln (Malines) w 1473 r., deklaracja praw człowieka i obywatela, projekt rozplanowania i urządzenia więzienia w Gandawie z 1771 r. Spośród tekstów z dziedziny historii gospodarczej zainteresuje polskiego czytelnika wykaz towarów przywożonych do Brugii w XIV w. z całej Europy, w tym z Polski (złoto i srebro w sztabach oraz miedź).

Zadaniem wydawców było przygotowanie książki, która nie uchybiając wymogom naukowym, stanowiłaby publikację dostępną także dla niefachowca. Cel ten został na pewno osiągnięty dzięki celnemu doborowi tekstów źródłowych, nadaniu im współczesnej szaty językowej oraz dzięki zastosowaniu pomysłów materiałów wizualnych, co w sumie czyni lekturę książki nieodparcie pociągającą.

WITOLD MAISEL (Poznań)